

De uiterste noodzaak

Op de Algemene Vergadering van de Bond van RK Rijkskieskringsorganisaties in mei 1922 verklaarde W.H. Nolens, fractievoorzitter in de Tweede Kamer, dat de katholieke fractie alleen in uiterste noodzaak met de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) in de regering zou samenwerken. Deze ‘leer van de uiterste noodzaak’ is bij de kabinetformaties in 1925 en 1935 in negatieve zin toegepast en in 1939 in positieve zin toen voor het eerst twee sociaaldemocraten tot het kabinet toetraden.

De verklaring van Nolens was een reactie op het voorstel van het Bondsbestuur om samenwerking met de SDAP te verbieden. Een jaar eerder hadden de bisschoppen dat al gedaan. Aanleiding was de mislukte ‘staatsgreep’ van SDAP-leider P.J. Troelstra in november 1918. De SDAP was dus bereid tot revolutie. Behalve dat was zij ook nog eens tegen de monarchie, voor ontwapening en – het allergenste – goddeloos. Met zo’n partij op regeringsniveau de macht delen, diende te worden uitgesloten. De Tweede Kamerfractie echter wenste haar handen niet te laten binden door het Bondsbestuur en het episcopaat. Op de Bondsvergadering van mei 1922 wist het fractielid D.A.P.N. Koolen het bestuursvoorstel met succes te amenderen: samenwerking van *uitsluitend* katholieken met sociaaldemocraten was uit den boze. Nolens voegde er bij deze gelegenheid aan toe dat de noodzaak niet mocht zijn uitgelokt, dat één of meer andere partijen moesten meedoen en dat de fractie eensgezind behoorde te zijn. Zo bleef de deur naar samenwerking op een kier staan.

Achtergrond van de interventie van de fractie was de vrees dat zij zich, door de SDAP uit te

sluiten, geheel afhankelijk zou maken van de ARP, de CHU en de liberalen, terwijl er op het gebied van bijvoorbeeld de sociale zekerheid en de bedrijfsorganisatie met de SDAP wellicht betere resultaten konden worden geboekt. Daarbij kwam dat er in de fractie en ook in de Bond voorkeuren bestonden voor samenwerking met de SDAP, met als gevolg dat afsplitsingen niet ondenkbaar waren als de deur op slot ging. Niets minder dan de katholieke politieke eenheid stond op het spel en dat in een fase dat de moeizame omvorming van de Bond tot een centraal geleide eenheidspartij, die er pas in 1926 met de oprichting van de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) zou komen, in volle gang was.

De Tweede Kamerfractie wenste haar handen niet te laten binden door het episcopaat

In 1925 sneuvelde de christelijke coalitie als gevolg van de afschaffing van het gezantschap bij het Vaticaan. De linkerszijde had er om strategische redenen – de christelijke coalitie breken – aan meegewerkt. De katholieke fractie vond dit

een schoolvoorbeeld van uitlokking en blokkeerde daarom een kabinet met sociaaldemocraten. In 1935 forceerde de katholieke fractie zelf een kabinetscrisis uit onvrede met de werkloosheidsbestrijding, maar vond geen derde partij bereid om met de sociaaldemocraten een kabinet te vormen. Vier jaar later, in 1939, lukte dat wel, mede doordat de SDAP zich intussen onder invloed van de fascistische dreiging en de economische wereldcrisis nadrukkelijk medeverantwoordelijk voor de bestaande maatschappij had verklaard en zich had ontdaan van enkele ideologische obstakels.

Op de coalitievorming met en zonder sociaaldemocraten in de naoorlogse periode wordt zowel in kringen van christendemocratie als daarbuiten soms nog de leer van de uiterste noodzaak toegepast, ter verklaring dan wel rechtvaardiging. Zo’n beroep miskent echter de oorspronkelijke bedoeling van de uiterste noodzaak: de deur naar samenwerking met de sociaaldemocraten op een kier zetten, niet dichtgooien.

Jac Bosmans

Literatuur

Bornewasser, J.A. (1995). *Katholieke Volkspartij 1945-1980. Band I: Herkomst en groei (tot 1963)*. Nijmegen: Valkhof Pers.

Bosmans, J. (1987). Historische twijfel aan de ‘uiterste noodzaak’: de onzin van Daudt. *Acta Politica* 22, (pp. 227-251).

Koole, R.A. (1986). Uiterste noodzaak en partijpolitieke eenwording. Over het belang van interne partijverhoudingen bij coalitievorming. In Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. *Jaarboek 1986*. (pp. 99-117).